

УДК 372.881.1

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2023.1.8>**Лариса СУБОТА**

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри української мови, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» Навчально-науковий інститут міжнародної освіти, вул. Кирпичова, 2, Харків, Україна, 61002
ORCID: 0000-0003-4740-4486

Larysa SUBOTA

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate professor, Professor of the Department of Ukrainian Language, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Educational and Scientific Institute of International Education, Kurpychova str., 2, Kharkiv, Ukraine, 61002
ORCID: 0000-0003-4740-4486

**МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
У СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ****METHODS OF FORMING SPEECH COMPETENCE
IN JUNIOR STUDENTS**

Стаття присвячена дослідженню формування мовленнєвої компетенції у студентів молодших курсів. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю цілеспрямованого, цілісного, поетапного процесу навчання мовленнєвої діяльності як підсистеми професійної освіти.

***Мета** дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні організаційно-педагогічних та методичних умов формування мовленнєвих умінь студентів молодших курсів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Для вирішення поставленої мети використовувалися такі методи дослідження, як моделювання, аналіз, синтез, які дозволили розробити модель формування мовленнєвих умінь студентів та обґрунтувати умови та методи формування мовленнєвої компетенції здобувачів освіти молодших курсів.*

***Новизна** дослідження полягає у тому, що вперше розглядається формування мовленнєвої компетенції у здобувачів вищої освіти молодших курсів. У **висновках** зазначено, що формування універсальної комунікативної компетенції студента – це складний процес, у результаті якого він має оволодіти цілим набором компетенцій. Автор наголошує, що модель педагогічної підтримки практики напрацювання мовленнєвого досвіду містить у собі систему таких взаємопов'язаних компонентів, як: мета, базові ідеї, принципи реалізації, етапи реалізації, критерії ефективності та результат.*

На думку автора статті, під час формування комунікативних завдань важливо створювати кейси, використовуючи матеріал, що відображає реальну дійсність і при цьому мобілізує фантазію здобувачів освіти. Оскільки кейси – це точна модель реального спілкування, то завдання зберігають основні риси типової комунікації та паралельно представляють найрізноманітніші ситуації, але завжди вмотивовані й актуальні. У статті запропоновано використовувати на заняттях з метою формування мовленнєвої компетенції інноваційні технології, з-поміж яких виокремлено скетчі, рольові ігри та дискусії.

***Ключові слова:** інноваційні технології, комунікативне завдання, мовленнєва компетенція, принципи реалізації мовленнєвого досвіду, формування мовленнєвих умінь студентів.*

The article is devoted to the study of the formation of speech competence in junior students. The relevance of the study is due to the lack of a purposeful, holistic, phased process of teaching speech activity as a subsystem of vocational education.

*The **aim** of the study is to theoretically substantiate the organizational, pedagogical and methodological conditions for the formation of junior students' speech skills in the process of studying humanities. To achieve this goal, such research methods as modeling, analysis, synthesis were used, which allowed to develop a model of students' language skills development, to substantiate the conditions and methods of developing junior students' language skills.*

*The **novelty** of the study lies in the fact that for the first time the formation of language competence in junior students is considered. The **conclusions** indicate that the formation of a student's universal communicative competence is a complex process in which he or she must master a whole set of competencies. The author emphasizes that the model of pedagogical support for the practice of developing speech experience includes a system of interrelated components such as: goal, basic ideas, principles of implementation, stages of implementation, performance criteria and result.*

According to the author of the article, when forming communicative tasks, it is important to create cases using material that reflects real life and at the same time mobilizes the imagination of students. Since cases are an accurate model of real communication, the tasks retain the main features of typical communication and simultaneously represent a variety of situations, but are always motivated and relevant. The article proposes to use innovative

technologies in the classroom for the purpose of forming speech competence, among which sketches, role-playing games and discussions are highlighted.

Key words: *innovative technologies, communicative task, language competence, principles of realization of language experience, formation of students' language skills.*

Актуальність проблеми. Нині в усіх сферах життя суспільства відбувається зміна світоглядної парадигми, пріоритетною і довгостроковою метою якої є людина. Помітно розширилося соціокультурне середовище, у якому працюють фахівці різних сфер. В умовах глобалізації освіти, реформи вищої освіти та переходу до багаторівневої освіти за спеціальностями особливого значення набуває формування мовленнєвих навичок студентів. Успішне використання мови як засобу спілкування пріоритетним є не тільки для успішного навчання у закладах вищої освіти, а й для формування творчої, соціально орієнтованої та мобільної особистості, яка впевнено почуватиметься в різних аспектах повсякденного життя, ділового та професійного спілкування. Мовленнєва культура є одним із найважливіших показників соціального та професійного статусу фахівця, оскільки саме вона дає змогу спеціалістам виконувати свої професійні функції на високому рівні та реалізовувати очікування суспільства. Проблеми формування мовленнєвих умінь здобувачів вищої освіти добре розроблені. Водночас загальний рівень мовленнєвої компетенції студентів молодших курсів часто не відповідає вимогам сучасного суспільства: вони не володіють технологією ведення ділових зустрічей, бесід і перемовин, уміннями активного слухання, моделювання своєї позиції та ставлення до неї партнера, встановлення міжособистісних та ділових контактів.

Визначення мети дослідження. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні організаційно-педагогічних та методичних умов формування мовленнєвих умінь студентів молодших курсів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки завдань, як-от: виявити стан розробленості проблеми формування мовленнєвих умінь студентів в умовах аудиторного навчання в педагогічній теорії та практиці; визначити педагогічні та методологічні умови формування мовленнєвих умінь студентів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню та розвитку мовленнєвої компетенції здобувачів вищої освіти у різних аспектах присвячено низку розвідок. Оволодіння останніми комунікативними навичками початкового рівня розглядали у своїй роботі Л. Безкоровайна та О. Штиленко [1].

Когнітивно-комунікативний підхід у системі лінгводидактичної підготовки студента-словесника вивчала В. Соловійова [5]. Зі свого боку, С. Трошина досліджувала комунікативний підхід у викладанні української мови за професійним спрямуванням [6]. Комунікативно-когнітивну компетентність майбутніх філологів у новій парадигмі сучасної освіти ґрунтовно розглянуто у роботі О. Вовк [2]. Комунікативний метод у професійно-орієнтованому підході до навчання української мови представлено у дослідженні Т. Лях [3]. Попри низку актуальних досліджень невирішеним залишається питання формування мовленнєвої компетенції у студентів молодших курсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи те чи інше явище, будь-яка наука намагається описати його в певних термінах зі свого погляду. Так, комунікативна компетентність, її склад як об'єкт вивчення, по-різному описується з позицій психології, соціології та суміжних наук. Однак у вищій освіті ми маємо справу не з об'єктом, який підлягає опису, а зі студентом (суб'єктом), який формується і розвивається в процесі навчання, зокрема й комунікативної компетенції. Формування універсальної комунікативної компетенції студента – це складний процес, у результаті якого студент має оволодіти цілим набором компетенцій. При цьому «конкретні вміння або навички, не можна тренувати кожне саме по собі, не можна навчитися окремим умінням, здобути конкретні навички, набути певних знань, потім усе скласти й отримати компетенцію» [8].

Основою підготовки здобувачів освіти є самостійна робота на всіх етапах аудиторного заняття, обов'язкова рефлексія студентів на всіх етапах самостійної роботи, включно з позакласними заходами, висока мовленнєва активність здобувачів. Водночас викладачам необхідно виступати на занятті в ролі організаторів, а не інформаторів. Спілкування в процесі навчання має розглядатися як безперервний процес, під час якого відбувається встановлення контактів між суб'єктами взаємодії: вироблення спільного сенсу інформації, що передається та сприймається. У ширшому розумінні комунікацію слід розуміти як соціальний процес, що включає спілкування, яке є обміном думками, інформацією та ідеями або передачею змісту від однієї свідомості до іншої за допомогою знакової системи [4; 7; 8; 9].

Набуття і формування комунікативної компетенції можливе лише в процесі реалізації, осмисленої мовленнєвої діяльності, під час якої ставиться мета, визначаються результати, розв'язуються проблеми, а не окремі завдання. Здобувачі вищої освіти мають самі шукати та знаходити способи вирішення комунікативних завдань. Слід зазначити, що ця робота не обмежується аналізом реальних проблемних ситуацій, які можуть виникнути в процесі їхньої майбутньої професійної діяльності. Комунікативні навички, яких набувають студенти під час розв'язання комунікативних завдань, згодом перетворюються на автоматизовані способи виконання комунікативних дій у процесі спілкування.

Для того, щоб в освітній діяльності закріпити комунікативні вміння та довести їх до рівня рефлекторного застосування, потрібне постійне докладання зусиль як з боку здобувачів освіти, так і з боку викладачів. Практична діяльність педагогів полягає в проектуванні та реалізації навчальних комунікацій. Це потребує теоретичного розроблення комунікативних завдань та експериментальної апробації моделі педагогічної підтримки з боку викладачів, що забезпечує інноваційними методами створення гнучкого інформаційно-освітнього середовища.

Модель педагогічної підтримки практики напрацювання комунікативного досвіду містить у собі систему таких взаємопов'язаних компонентів, як: мета, базові ідеї, принципи реалізації, етапи реалізації, критерії ефективності та результат [8]. Мета полягає у формуванні універсальної комунікативної компетентності як інтегральної властивості особистості здобувачів освіти. Що, зі свого боку, забезпечує успішну соціалізацію та адаптацію випускника до професійної діяльності та його самореалізацію в соціумі. Базові ідеї включають особистісне самовизначення здобувачів освіти; ідею диференційованого підходу до навчання; концепцію поступового ускладнення і розширення комунікативного досвіду здобувачів освіти; ідею оптимальної взаємодії інваріантного і варіативного змісту освіти та сучасних освітніх технологій тощо. Принципи реалізації комунікативного досвіду містять «гуманістичну спрямованість; індивідуалізацію навчання; трансформацію знань в інструмент творчого, креативного освоєння соціуму; комплексність і послідовність; фасилітацію діяльності; рефлексивність всіх учасників освітнього процесу» [8].

Технологічно комунікації представлені сукупністю таких взаємопов'язаних процедур, як «зародження ідеї, формування пові-

домлення; вибір каналу зв'язку та кодування інформації; передача повідомлення; декодування інформації та її сприйняття здобувачами освіти; формулювання відповіді відправнику; передача відповіді» [7, с. 53]. На першому етапі основне завдання, що постає перед викладачем, – це підтримання і закріплення у здобувачів освіти потреби в спілкуванні, що має сприяти формуванню комунікативної активності як особливої властивості особистості студентів.

Пропонуючи теми диспутів, доповідей/презентацій, проєктних досліджень, викладач має оцінити, наскільки вони є сучасними та актуальними, а отже, затребувані здобувачами освіти. У цій ситуації студенти повинні допомогти викладачу у виборі каналу зв'язку і різних варіантів кодування інформації.

Сучасні комунікаційні технології уможливають активне застосування різних знакових систем. Здобувачі освіти багато в чому з ними добре знайомі, але можуть зазнавати певних труднощів в їх оптимальному використанні під час створення свого повідомлення. Цей факт необхідно врахувати під час розроблення комунікативних завдань. Відомо, що у будь-якому спілкуванні значущими є етапи зворотного зв'язку. Викладач може допомогти студентам стати компетентними реципієнтами, а отже, й ефективними комунікаторами; навчити володіти різноманітними прийомами сприйняття, аналізу та оцінки інформації, а також методами розв'язання конфліктних ситуацій. Найважливіше завдання педагога на цьому етапі полягає у тому, щоб зорієнтувати здобувачів освіти на встановлення довірливих стосунків з одногрупниками та викладачем. Критеріями ефективності формування мовленнєвих компетенцій виступають: наявність зворотного зв'язку; виникнення атмосфери співпраці в колективі студентської групи; формування та розвиток евристичних якостей особистості.

Під час планування заняття слід врахувати «принцип комунікативності», що передбачає моделювання основних складових реального процесу спілкування та формування навичок мовленнєвого спілкування в різноманітних сферах і ситуаціях. Як наслідок, здобувачі освіти отримують не тільки теоретичні знання, а й набувають необхідних мовленнєвих навичок, значущих для успішної комунікації. Такий підхід у навчанні орієнтований на найефективніше досягнення мети: оволодіти різноманітними способами опанування нових методів дослідження та здійснювати безперервну професійну самоосвіту. На практичних заняттях дієвими є методи, які

стимулюють активну креативну мисленнєву діяльність здобувачів освіти і спонукають їх до висловлювання та відстоювання своїх думок. Комунікативне завдання в цьому разі розглядається більшістю фахівців як мета формування спілкування, що ґрунтується головним чином на тому, *хто, що, кому, за яких обставин і навіщо говорить* [8]. Головне, щоб використовувані на заняттях комунікативні завдання допомогли вивести здобувачів освіти молодших курсів за межі суто навчальної діяльності завдяки заздалегідь визначеній ролі кожного учасника. Реальна «ситуація» та запропонована «роль» керують мовленнєвою поведінкою студентів [9, с. 330].

Створення і формування комунікативних завдань так само вимагають від викладача певної винахідливості. Дуже важливо в зв'язку з цим створювати кейси, використовуючи матеріал, що відображає реальну дійсність і при цьому мобілізує фантазію здобувачів освіти [7, с. 61]. Драматизація запропонованого для обговорення матеріалу має стати основою більшості комунікативних завдань. Оскільки кейси – це «точна модель реального спілкування, то завдання зберігають основні риси типової комунікації та паралельно представляють найрізноманітніші ситуації, але завжди вмотивовані й актуальні» [9, с. 331]. Це оживляє уяву здобувачів освіти, даючи їм змогу більш успішно засвоювати теоретичний матеріал курсу.

Інноваційними технологіями, що використовуються на заняттях, можуть бути скетчі, рольові ігри, дискусії тощо. Скетч – це «коротка сцена, що розігрується в межах тієї чи іншої проблемної ситуації» [9, с. 332]. Він обов'язково містить вказівку на дійових осіб, включно з такими параметрами, як їхній соціальний статус і типова рольова поведінка. На занятті здобувачі освіти розігрують скетчі на різні теми, що характеризують соціально-побутову сферу спілкування. Головне призначення рольової гри – це створення для її учасників умов, які дають змогу з'ясувати не тільки сутність запропонованої їм ситуації, а й «власні соціальні установки, почуття, пов'язані з тією чи іншою роллю» [8]. Це розвиває вміння входити в положення інших людей, краще розуміти їхню позицію і почуття.

Імітаційні ігри поєднують у собі такі основні елементи, як співпраця та конкуренція. Їхні учасники можуть самостійно оцінити своє вміння працювати в команді, водночас виявляючи аналітичні, лідерські та інші ділові якості [2]. Ключовим виховним моментом у рольових іграх є процес трансформації,

тобто формування вміння дивитися на навколишній світ очима іншої людини [7, с. 55]. Педагогічне та дидактичне значення ділової гри полягає в тому, що вона дає змогу учасникам розкрити себе, навчитися демонструвати активну життєву позицію.

Очевидно, що ігрові прийоми, порівняно з традиційними методами організації заняття, забезпечують вищий ступінь прояву когнітивної самостійності здобувачів освіти. Це зумовлено тим, що «під час рольового перевтілення відбувається перехід з позиції об'єкта дослідження на позицію суб'єкта діяльності та спілкування» [8]. Важливим є й те, що здобувачі освіти на практичному занятті можуть спробувати нові форми комунікації в ситуаціях, що моделюють реальне життя, як-от, в іграх: «Мистецтво критики», «Сліпа довіра» тощо. Усе це «сприяє усвідомленню учасниками рольової гри значущості соціально-психологічних чинників у їхньому повсякденному житті та діяльності, а також сприяє виробленню уміння об'єктивно аналізувати і, отже, краще розуміти як свою власну поведінку, так і психологічний стан інших» [9, с. 335].

Таким чином, використання ігрових технологій позитивно впливає на формування мовленнєвої компетенції здобувачів освіти молодших курсів, даючи їм змогу орієнтуватися на оволодіння мовленнєвими навичками в природній розмовній ситуації.

Дискусія може розглядатися як одна з форм мовленнєвого змагання, під час якого відбувається процес обміну думками з певної проблеми та наслідком якого є досягнення єдності поглядів на ситуацію, що розглядається. Принципова умова проведення дискусії – це наявність певної спірної проблеми, остаточне розв'язання якої виробляється під час колективного обговорення. Використання цієї технології надає здобувачам освіти можливості висловити свою точку зору від першої особи. Дискусія допомагає розв'язувати найрізноманітніші соціальні та морально-етичні проблеми.

Успішне проведення дискусії зумовлене насамперед «знаннями учасниками предмета обговорення; наявністю в них власної думки з цього питання; володінням здобувачами освіти прийомами взаємодії з одногрупниками та мовленнєвого впливу на них. Важливо, щоб студенти вміли керувати процесом бесіди» [9, с. 341]. У цьому контексті дискусія може застосовуватися як засіб контролю знань здобувачами освіти за певною темою або кількома суміжними темами.

Головна цінність дискусії як найважливішої складової процесу комунікації полягає в

тому, що вона надає здобувачам освіти можливість мислити, міркувати щодо будь-якої проблемної ситуації; оцінювати її та виявляти й пропонувати шляхи її розв'язання; включатися в активний діалог; на практиці пізнати особливості співпраці та співтворчості між людьми.

Висновки і пропозиції. Таким чином, одним із завдань, що має вирішуватися під час навчання студентів молодших курсів, є активізація їхньої когнітивної діяльності та формування універсальної комунікативної компетенції, що є невід'ємною складовою

професіонала в будь-якій сфері діяльності. У цьому контексті студентам необхідно формувати, розвивати й коригувати вміння спілкуватися та підвищувати рівень мовленнєвої компетенції. Одним із найефективніших способів опанування цієї компетенції є застосування на заняттях таких інтерактивних педагогічних технологій, як ситуаційні задачі, кейси, дискусії тощо.

Перспективу подальшої роботи у цьому напрямі вбачаємо у розробці вправ на розвиток мовленнєвої компетенції студентів молодших курсів.

Література:

1. Безкоровайна Л. С., Штиленко О. Л. Про деякі особливості взаємодії викладача та іноземних студентів під час оволодіння останніми комунікативними навичками початкового рівня. *Міжнародний науково-методичний семінар «Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам»: матеріали семінару*, м. Харків, 20 лютого 2020 року. Харків: ХНАДУ, 2020. С. 15–18.
2. Вовк О. І. Комунікативно-когнітивна компетентність майбутніх філологів: нова парадигма сучасної освіти. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2013. 500 с.
3. Лях Т. Комунікативний метод у професійно-орієнтованому підході до навчання української мови іноземних студентів медичних спеціальностей. *Studia ukrainica posnaniensia*, 2021. Вип. 9 / 2, С. 25–36.
4. Омельчук С. А. Методика навчання морфології української мови в основній школі на засадах дослідницького підходу: дис. док. пед. наук: 13.00.02. Херсон, 2014. 537 с.
5. Соловійова В. Когнітивно-комунікативний підхід у системі лінгводидактичної підготовки студента-словесника. *Філологічна освіта: компетентнісна парадигма: матеріали Міжнародної науково-практичної заочної інтернет-конференції* (15 листопада 2019 р.). Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. С. 164–166.
6. Трошина С. В. Комунікативний підхід у викладанні української мови за професійним спрямуванням. *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць / за заг. ред. О. Г. Шостак. К.: Талком, 2021. С. 202–205.*
7. Call K. Professional Teaching Standards: A Comparative Analysis of Their History, Implementation and Efficacy. *Australian Journal of Teacher Education*. 2018. № 43(3). Pp. 48–93.
8. Chamot A. U. & O'Malley J. M. The CALLA handbook: Implementing the Cognitive Academic Language Learning Approach. URL: <http://mtweb.mtsu.edu/eslep/eslcalla.htm>
9. Korthagen F. A. J. Pedagogy of Teacher Education. In J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.), *International Handbook of Teacher Education*. 2016. Pp. 311–346.

References:

1. Bezkorovaina, L. S., Shtylenko, O. L. Pro deiaki osoblyvosti vzaiemodii vykladacha ta inozemnykh studentiv pid chas ovolodinnia ostannimiy komunikatyvnymy navychkamy pochatkovoho rivnia. *Mizhнародnyi naukovo-metodychnyi seminar "Novitni pedahohichni tekhnolohii u vykladanni mov inozemnym studentam"*: materialy seminaru, m. Kharkiv, 20 liutoho 2020 roku. Kharkiv: KhNADU, 2020. Pp. 15–18.
2. Vovk, O. I. Komunikatyvno-kohnityvna kompetentnist maibutnix filolohiv: nova paradyhma suchasnoi osvity. Cherkasy: Vydavets Chabanenko Yu. A., 2013. 500 p.
3. Liakh, T. Komunikatyvnyi metod u profesiino-orientovanomu pidkhodi do navchannia ukrainskoi movy inozemnykh studentiv medychnykh spetsialnostei. *Studia ukrainica posnaniensia*. 2021. Vyp. 9 / 2. Pp. 25–36.
4. Omelchuk, S. A. Metodyka navchannia morfolohii ukrainskoi movy v osnovnii shkoli na zasadakh doslidnytskoho pidkhodu: dys. dok. ped. nauk: 13.00.02. Kherson, 2014. 537 p.
5. Soloviova, V. Kohnityvno-komunikatyvnyi pidkhid u systemi linhvodydaktychnoi pidhotovky studenta-slovesnyka. *Filolohichna osvita: kompetentnisna paradyhma: materialy Mizhнародnoi naukovo-praktychnoi zaочноi internet-konferentsii* (15 lystopada 2019 r.). Mykolaiv: MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho, 2019. Pp. 164–166.
6. Troshyna, S. V. Komunikatyvnyi pidkhid u vykladanni ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam. *Natsionalna identychnist v movi i kulturi: zbirnyk naukovykh prats / za zah. red. O. H. Shostak. K.: Talkom, 2021. Pp. 202–205.*

7. Call, K. Professional Teaching Standards: A Comparative Analysis of Their History, Implementation and Efficacy. *Australian Journal of Teacher Education*. 2018. № 43(3). Pp. 48–93.
8. Chamot, A. U., O'Malley J. M. The CALLA handbook: Implementing the Cognitive Academic Language Learning Approach. URL: <http://mtweb.mtsu.edu/eslep/eslcalla.htm>.
9. Korthagen, F. A. J. Pedagogy of Teacher Education. In J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.). *International Handbook of Teacher Education*. 2016. Pp. 311–346.